

УДК 159.928.22:37.064.2.036

Воронюк Ірина В'ячеславівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Інституту філософії освіти і науки, НПУ імені М.П. Драгоманова докторант.

e-mail: V.IrinaV@mail.ru

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ І ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОСТІ ЯК ОСНОВИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ
УЧНІВ З ВЧИТЕЛЕМ**

Анотація

У статті представлено результати формувального експерименту з розвитку в учнів спрямованих на майбутнє професійне і особисте життя креативних складових особистісного функціонування, необхідних у взаємодіях з вчителем, в умовах школи та позашкільної життєдіяльності учнів. Розглянуто психологічні особливості модифікації внутрішньої структури креативного функціонування старшокласників. Виявлено специфіку інтегрального реагування особистості учнів різних статей на зміну в ході формувального експерименту моделі взаємодії вчителя зі стабільно-стереотипної на креативно-непередбачувану. Деталізоване розуміння сутності креативного стану, ініційованого вчителем в учнях для забезпечення творчого стилю контактування учнів з вчителем, а також для знаходження прийняттого балансу взаємних впливів вчителя на учнів і учнів на вчителя при креативних взаємодіях.

Ключові слова: *творча взаємодія вчителів і учнів, формування і розвиток креативності особистості, креативний стан учнів, гендерні особливості творчих взаємодій учнів*

Воронюк Ірина Вячеславовна, докторант НПУ імені М.П. Драгоманова

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ
РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ КАК ОСНОВЫ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ
ТВОРЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧАЩИХСЯ С УЧИТЕЛЕМ**

Аннотация

В статье представлены результаты формирующего эксперимента по развитию у учащихся направленных в будущую профессиональную и личную жизнь креативных составляющих личностного функционирования, необходимых во взаимодействиях учащихся с учителем, в условиях школы и внешкольной жизнедеятельности. Рассмотрены психологические особенности модификации внутренней структуры творческого функционирования старшеклассников. Выявлено специфику интегрального реагирования личности учащихся разного пола на изменение в ходе формирующего эксперимента модели взаимодействия учителя со стабильно-стереотипной на креативно-непредсказуемую. Детализовано понимание сути творческого состояния, инициированного учителем в учениках для обеспечения творческого стиля контакта учеников с учителем, а также для нахождения приемлемого баланса взаимных воздействий учителя на учеников и учеников на учителя при творческих взаимодействиях.

Ключевые слова: *творческое взаимодействие учителей и учащихся, формирование и развитие креативности личности учащихся, креативное состояние личности учащихся, гендерные особенности творческих взаимодействий учащихся*

I.V. Voronyuk

PSYCHOLOGICAL FEATURES AND REGULARITIES OF DEVELOPMENT OF CREATIVITY AS BASES FOR REALIZATION OF CREATIVE INTERACTION OF PUPILS WITH THE TEACHER

Summary

In article are presented results of forming experiment on development in pupils directed in future professional and private life of creative components of the personal functioning witch necessary for interactions pupils with the teacher in the school and out-of-school activity. Psychological features of modification of internal structure of creative functioning of senior pupils are considered.

It is revealed specificity of integrated reaction of the personality of pupils of a different gender on change in a course of forming experiment of model of interaction of the teacher with is stable-stereotypic on is creative-unpredictable. Specified understanding of an essence of the creative state initiated by the teacher in pupils for providing of creative style of contact of pupils with the teacher, also for a finding of acceptable balance of mutual influences of the teacher on pupils and pupils on the teacher at creative interactions.

Keywords: *creative interaction of teachers and pupils, molding and development creativity of the personality of pupils, a creative state of the personality of pupils, gender features of creative interactions of pupils*

Постановка проблеми

Формування особистісної креативності учнів, творчого функціонування та діяльності в навчальних, життєвих і міжособистісних ситуаціях - одна з важливих задач задекларованих педагогічними системами. Але її реалізація стикається з чисельними проблемами організаційного і психологічного рівнів. У реальному самотійному житті після завершення школи учню замало навчальних умінь і базових знань - він потребує ефективних вмінь взаємодії, впливу, конкурентності, здатності змінювати фактори свого життя. Молода людина потребує внутрішніх засобів володіння базовими і генерування нових творчих інструментів вирішення проблем, умінь конструктивного впливу на реальність, своє оточення та життєві обставини. Вчителі зосереджені на знаннях, а молода людина потребує саме інструментів взаємодій і впливу на процеси життя, тому зі школи виходить людина інформована, але з труднощами адаптації до самотійного життя.

Способом вирішення цієї проблеми, на нашу думку, може стати перехід вчителя до нового типу взаємодії з учнями - від стабільного і стереотипного до непередбачуваного і креативного, різноманітного за формами впливу і змістом стилю контактування, прихованим змістом і метою якого є ініціювання в учнів *креативних станів*, спрямованих на самотійне долаття проблемних моментів

внутрішнього функціонування і життєдіяльності. Іншими словами, *вчитель здатен постійно демонструвати учням модель творчої взаємодії з життям* у ході педагогічно-дискусійного обговорення ключових внутрішніх і зовнішніх, шкільних і позашкільних, особистісних і міжособистісних, соціальних і економічних та інших проблем.

Проведені нами раніше дослідження існуючого рівня і якості творчої взаємодії вчителів з учнями [4, 5, 6, 7] виявили існування на такому шляху великої кількості бар'єрів, які вчителю дуже складно здолати. Наприклад, при фронтальному навчанні, де в кожен мить може говорити лише одна людина (або вчитель, або один учень), вчитель, з огляду на виникнення хаосу і втрати керованості класу, автоматично блокує творчу активність учнів по відношенню до вчителя. Інший аспект - учитель реалізує застиглу, достатньо фіксовану систему методів впливу, які учні за багато років уже детально вивчили, передбачають і сприймають дії, впливи і прояви педагога як добре їм відомий учительський стереотип, тому й ігнорують такі впливи - учні внутрішньо не змінюються, а лише зовнішньо імітують підкорення, що зупиняє розвиток і особистості, і креативності, і готовності до рішення проблем самостійного життя.

Ієрархічні відносини і установка на підкорення вчителю на внутрішньому рівні постійно *блокує глибинну креативність* учнів - особистість учня переходить у *виконавський стан* при появі вчителя в полі зору. Існують й інші чинники блокування творчих проявів учнів у взаємодії з вчителем (статусні, вікові, досвід, погляди тощо), що й не дає вчителю всеохоплююче вирішити педагогічну задачу з формування креативної, адаптивної, активної, підприємливої, творчо вирішуючої власні проблеми особистості на момент виходу за межі школи. Ми не схильні покладати провину за блокування творчості учнів на вчителя - це передусім наслідок фронтальної моделі навчання і великої кількості учнів. Ми шукаємо можливості вийти за межі обмежень для креативності взаємодій учнів і вчителів, а формувальний

експеримент і є спробою зміни моделей педагогічної діяльності вчителя у такий спосіб, щоб максимізувати креативні ефекти в особистості учнів.

Аналіз досвіду вчителів виявив високу складність для них взаємно рівного креативного поводження з учнями. Способи вирішення такої проблеми в контексті нашого дослідження методів впливу раніше нами опубліковані [3, 8, 9, 10]. Дана стаття стосується, насамперед, особистісних і психологічних *ефектів виникаючого креативного стану* в учнях у відповідь на реальну творчу взаємодію з ними. Викликана в учнях зворотна креативність сприймається вчителем як хаос і втрата керованості, тому виникла необхідність педагогічних контрзаходів з упорядкування такого креативного хаосу. Наприклад, формування в учнів внутрішнього фільтру креативних продуктів як вимога висловлювати лише якісні морально-етично допустимі ідеї чи здійснювати дії; договір про перенесення креативних дій за межі школи; розвиток особистісної конструктивності «внутрішнього генератора ідей»; розвиток техніки дискусій, аргументації, публічного виступу; вимога спиратися на принцип реальності при творчому генеруванні та багато інших прийомів.

Метою даного дослідження стало з'ясування психологічних особливостей і структурних змін креативного стану учнів, межі його інтенсивності, що є складним моментом керування при одночасній креативності учнів і вчителя. Вчитель для реалізації формувального типу взаємодій отримав десятки нових прийомів і алгоритмів й інформаційних об'єктів для впливу та спрямував ці інструменти на учнів. За 4 місяці експерименту *відбулося наслідування учнями творчих технік взаємодії вчителя*, частина з яких допустимі відносно вчителя, а інша використовується учнями за межами школи у прийнятних ситуаціях. Проблемним моментом стало саме *знаходження нового балансу взаємного впливу* вчителя на учнів і учнів на вчителя (останнє більшість з педагогів не бажає).

Таким чином, вирішувана *проблема* досягнення високого рівня двосторонньої творчої взаємодії вчителів і учнів та формування особистісної

креативності учнів є дуже складною задачею збалансування психологічно необхідних творчих форм поведінки вчителя у напрямку учнів й також зворотного впливу учнів на вчителя. В реальності шкільного життя це дуже складна проблема знаходження балансу, яку кожен вчитель вирішує відповідно до *сили власної особистості і здатності витримувати творчий хаос*, а також пропорційно ступеню використання ним нових креативних технік впливу і взаємодії з учнями.

Метою статті є представлення психологічних *особливостей, ефектів і структурних* змін функціонування особистості учнів у ході формувального експерименту у відповідь на *зміну моделі функціонування вчителя з стабільно-стереотипної на креативно-непередбачувану систему прийомів*, алгоритмів і засобів впливів у взаємодіях, а також пропонування висновків відносно сутності викликаного вчителем *креативного стану учнів*, покращене розуміння якого педагогом істотно полегшує *знаходження прийнятного балансу взаємовпливів і креативності в контактах з учнями* і, на такій основі, сприяє досягненню педагогічної мети з формування особистісної креативності і готовності учнів до активного творчого вирішення проблем свого майбутнього життя.

Виклад основного матеріалу

Внутрішня структура психологічної підготовки учнів до креативних взаємодій різних типів побудована як реалізація повної теоретичної моделі психологічної структури діяльності з акцентом на формуванні і розвитку особистісної конструктивності, що виступає на рівні особистості інтегральним критерієм внутрішньої оцінки власних творчих продуктів учня як аналог системи критеріїв обрання способів взаємодії вчителем.

Відповідно до загальної схеми проведення формувальних експериментів з розвитку креативності учнів нами було сформовано *експериментальну і контрольну* групи. Дослідження було проведено в Херсонській загальноосвітній школі I-III ступенів № 46 Херсонської міської ради та

Скадовській гімназії Скадовської міської ради Херсонської області. В *експериментальній групі* реалізовано комплекс психолого-педагогічних заходів з розвитку креативності учнів, спрямованих на формування внутрішніх установок і комунікативних умінь, на творчу взаємодію з вчителем і ефективну взаємодію з реальністю труднощів життя. Через ситуацію великої кількості учнів в класі актуальним є формування в учнів установки на самостійне стримування власної креативної продуктивності, внутрішній відбір творчих продуктів за ознакою прийнятності для умов класу, а також, на конструктивність і допомогу вчителю в організації творчих взаємодій. У *контрольній групі* заходів, пов'язаних з креативністю, не проводилося, а було виконано два зрізи через інтервал (4 місяці), відповідний тривалості формувальної роботи в експериментальній групі.

Прямими критеріями успішності формувального експерименту стали оцінки значущості змін у показниках креативності, а також порівняння факторних структур даних 1 і 2 зрізу експериментальної групи. Як непряме підтвердження значущості психолого-педагогічних заходів з формування в учнів креативності використано оцінку відмінностей у 1 і 2 зрізах контрольної групи.

При обранні засобів оцінки стану креативності взаємодії учнів було проаналізовано існуючі методики опитувального типу, що визначило неприйнятність їх використання для наших задач у формувальному експерименті. Існуючі методики спрямовані на вимір креативності на великих інтервалах часу та спрямовані на сторонні, відносно творчої взаємодії учня з вчителем, об'єкти. Інша причина розробки власної методики - суспільна значущість креативності, що веде до істотного перебільшення самооцінок учнями власної здатності до творчості. Тому, нами розроблено та застосовано і в контрольній, і в експериментальній групі спеціалізований перелік індикаторів, які потенційно можуть виступити емпіричними корелятами як особистісної *креативності*, так і корелятами рівня розвитку та якості

взаємодії вчителя з учнями. Методом факторного аналізу обчислюються інтегральні показники рівня креативності взаємодії учнів, порівняння першого і другого зрізів визначає цінність формуючих психолого-педагогічних засобів на рівні змін факторних структур показників. Цей підхід дозволяє вилучити початкові викривлення оцінок креативності взаємодії, що виникли під впливом фактора «соціальної значущості» у первісних оцінках учнів.

Для вимірів у формувальному експерименті використано контрольний перелік з кількох груп індикаторів. У *першому* бланку учням запропоновані для самооцінки у стобальній шкалі набори корелятив загальної креативності в окремих підгрупах: *Креативність у взаємодіях; Креативність: у ході навчання у школі та вдома; в побутовій праці; в хобі; Креативність у вирішенні проблем; Креативність при складанні віршів; малюванні; приготуванні їжі; оформленні інтер'єру; в ході відпочинку*. Головні компоненти при обробці методом факторного аналізу даних, отриманих за цими індикаторами, є системоутворюючими факторами особистісної креативності учнів, а компонента взаємодії з вчителем відображує місце, роль і специфіку креативності контактування учнів з ним у складі структури загальної креативності особистості учнів.

У *другому* бланку надано інструкцію: оцініть у стобальній шкалі рівень ваших умінь. Групи й **індикатори**: *Вміння організувати власну діяльність; Вміння встановлювати контакт, аргументувати, досягати згоди; Вміння впливати; Вміння концентрувати увагу; Вміння тонізувати себе; Вміння керувати станом*. Головні компоненти при обробці методом факторного аналізу даних, отриманих за цими індикаторами, є системоутворюючими складовими техніки контактування і взаємодії учнів, а також особистісних конструктів, частина з яких сприятлива для творчої взаємодії з учителем, а інша потребує психологічного опрацювання чи вилучення через здатність руйнувати педагогічний процес.

У *третьому* бланку надано інструкцію: оцініть за трьома критеріями

знання, вміння і креативність у стобальній шкалі рівень ваших досягнень в областях: Комп'ютерні технології; Публічний виступ; Ділове спілкування; Вирішення конфліктів; Управління власним часом; Управління факторами свого життя; Фізична саморегуляція; Психологічна саморегуляція. Це області ключових психотехнічних вправ психологічного тренінгу і самопідготовки учнів за програмою психологічної підготовки учнів до творчої взаємодії з вчителем, що дозволяє розглядати їх як окремі критерії ефективності формувального експерименту, а також сформуванню попередню установку учнів на саморозвиток в цих областях до тренінгу і здатність усвідомлювати власний рівень в них по завершенні формувальних заходів.

У *четвертому* бланку надано інструкцію: оцініть у стобальній шкалі: На скільки ви об'єктивно оцінюєте **свої якості**? На скільки відсотків Ви зазвичай перебільшуєте власні **позитивні** якості? На скільки відсотків Ви зазвичай зменшуєте свої **негативні** якості? На скільки ви об'єктивно оцінюєте **якості інших**? Призначенням даних індикаторів є отримання оцінки рівня суб'єктивності учня методом факторного аналізу, а також вивільнення інших компонент від помилок вимірів через накопичення дисперсії помилок у головних компонентах з назвою «суб'єктивність».

У *п'ятому* бланку надано інструкцію: оцініть у стобальній шкалі Ваші якості: емоційність; раціональність; різноманітність; прагматичність; гумористичність; оригінальність; впливовість; креативність; активність; вимогливість; критичність; нестандартність; енциклопедичність; непередбачуваність; енергійність; говіркий. Цей перелік корелятив креативності застосовано для деталізації змісту головних компонент у факторному аналізі.

Отже, підсумовуючи внутрішню структуру методики опитування для учнів у формувальному експерименті, можна відмітити підпростори індикаторів: індивідуальна креативність, міжособистісна креативність, креативність у взаємодіях (в т.ч. з вчителем), креативність, як риса, вміння, як передумова варіативності творчості. Важливим також є змістовна допустимість

спільного факторного аналізу цих підпросторів первісних оцінок учнів та врахування і вилучення дисперсії факторів викривлень у первісних даних. Анкети будувались, також, як засіб виховного впливу і як інструмент отримання вчителем інформації про самосприйняття учнями власної креативності.

Унаслідок перебільшення учнями самооцінок власної креативності за різними індикаторами, з позиції психометрики, недостатньо аналізу розподілів середніх - необхідний поглиблений статистичний аналіз з видаленням складової, обумовленої фактором *«соціальної бажаності»* і браком досвіду в учнів. Тому, у формульованому експерименті, нами використано метод факторного аналізу для побудови інтегральних оцінок учнів за головними компонентами факторного масиву, що й видаляє компоненти помилок і завищення самооцінок.

Важливим аспектом оцінки формульованого впливу є модифікація внутрішніх психологічних стратегій учнів у формі зміни місця креативності різних типів у структурі пріоритетів особистісних виборів учнів. З досвіду попередніх наших досліджень було визначено, що аналіз даних необхідно здійснювати як у спільному масиві, так і окремо - в масивах даних обох статей. Загальний масив надає спільні закономірності, а окремі масиви - специфічні особливості осіб різної статі, пов'язані з гендерними стратегіями і особистісними конструктами старшокласників.

Результати аналізу даних *експериментальної* групи учнів представлені таким чином: 1) оцінка статистичної значущості відмінностей, 2) аналіз рангованих у порядку зменшення середніх оцінок за показниками анкети, 3) структурні зміни в системі індикаторів креативності на основі факторного аналізу.

Нами ранговано показники з найбільшим рівнем статистичної значущості змін. Серед 111-ти показників у спільному масиві даних обох статей було виявлено 50 індикаторів зі статистично значущими змінами. Але, враховуючи

специфіку процедури суб'єктивного шкалювання та вікові особливості старшокласників, ми вважаємо за необхідне зосередитись на аналізі лише змін на рівні $P < 0,01$ і $P < 0,001$ (таких індикаторів 33 зі 111) як у спільному масиві, так і в масивах осіб різної статі.

Друга позиція індикатора *«Креативність у взаємодіях з вчителями»* (+19,7) відображує істотну зміну сприйняття учнями вчителя, нових моделей його контактування, нового змісту інформаційного матеріалу, методів впливу. Найбільша позиція показника *«Креативність у випадкових зустрічах»* (+21,1) є наслідком того, що сторонні люди не обтяжені стереотипами взаємного сприйняття, що посилює ефект суб'єктивного переживання креативності у випадкових зустрічах. Висока позиція індикатора *«Вміння впливати на вчителя»* (+18,9) є відображенням радикальної зміни взаємодії учнів і вчителя протягом формувального експерименту і досягнення підвищеної міжособистісної рівності. Третя позиція *«Вміння концентрувати увагу на задачах уроку»* (+19,0) - важливий педагогічний ефект більш креативного стилю педагогічної роботи вчителя. П'ята позиція *«Креативність вирішення проблем з вчителем»* (+16,3) відображує важливий психологічний ефект компенсації негативних переживань учнів при креативному поведженні вчителя з учнями. Восьма позиція індикатора *«Вміння концентрувати увагу на вчителі»* (+15,6) відображує ефект сприйняття креативності і його психологічний механізм: емоційно-позитивне збудження при сприйняття новизни. Вчитель, який істотно посилив креативність інформації і впливів, миттєво привертає і захоплює увагу підсвідомого учня (чим зберігає його психічну енергію) до джерела новизни (вчителя), що суб'єктивно сприймається як легкість концентрації уваги на вчителі. Дев'ята і десята позиції - *«Креативність взаємодії з учнями і ученицями»* - прояв розповсюдження креативного стилю вчителя, запозиченого і засвоєного учнями, на однокласників. Одинадцята позиція (з 111) в індикатора *«Енциклопедичність»* (+14,8) - педагогічно значущий ефект зосередження учнів на інформації, її

новизні та пошуку, на багатосторонності, глибині, всеохоплюючому характері знань. Наявне значне зростання у показниках вміння впливати на *однолітків* і на *старших за себе учнів*, що є наслідком апробації учнями креативного стилю на міжособистісному рівні та досягнення у такий спосіб більшої ініціативи і переваги над співрозмовником.

Окреслені зміни є спільними для обох статей. Для вдосконалення творчої взаємодії вчителя з учнями важливо бачити і враховувати гендерну специфіку впливу заходів формувального експерименту.

Наведемо найбільші статистично значущі зміни в середніх оцінках за індикаторами анкети формувального експерименту в старшокласників *жіночої* статі. Перша в старшокласниць позиція індикатора «*Креативність взаємодії з вчителями*» (+19,0), пояснюється тим, що більшість вчителів є жінками, що полегшує сприйняття і наслідування креативного поведження вчителя ученицями. Цікавою є третя позиція «*Креативності взаємодії з комп'ютером*», що відображує виникнення в старшокласниць нового стилю контакту в соціальних мережах внаслідок наслідування креативного стилю вчителя в ході формувального експерименту. Помітне значне зростання в осіб жіночої статі креативності вербалізації (вірші, тексти). Інші найбільші позиції - відображення посилення самоорганізації власної діяльності і впливу на інших.

Наведемо максимальні статистично значущі зміни у представників *чоловічої* статі. Гендерна специфіка чоловічих стратегій «підвищення статусу», «впливовості», «розташування себе над ситуацією» та інші добре виявилась у високих змінах «*Вміння впливати на старших за себе*» (+20,6), «*Вміння впливати на вчителів*» (+26,4), «*Вміння впливати на однолітків*» (+14,5), що пояснюється ефектом нових креативних способів контактування. Але найбільша зміна (перша позиція) у показнику «*Креативність у взаємодіях з ученицями*» (+22,8). Навчаючий ефект виник через те, що більшість вчителів є жінками, а креативне поведження вчителя надало учням важливий досвід більш рівного контакту з протилежною статтю. Креативність, гумор, новизна також є

компенсаторними елементами напруження, труднощів контакту учнів з ученицями, що, безумовно, значною мірою долається креативним поведінням чоловічої статі, ініційованим і стимульованим у формувальному експерименті.

Значні зміни в показниках *«Креативність у взаємодіях з вчителями»* (+20,7), *«Креативність у вирішенні проблем з вчителями»* (+18,3) - відображення значної особистісної психологічної дистанції між вчителями (жіноча стаття) і учнями (чоловіча стаття), яку зменшив формувальний експеримент. Підвищення *«Креативність у побутовій праці»* (+16,2) і *«Креативність у взаємодіях з батьками»* (+20,0) можна трактувати як набуття в школі учнями нового досвіду креативної взаємодії з дорослими (вчителями), який перенесено на рівень сім'ї.

Слід додати, що значні зміни можуть протікати серед найнижчих індикаторних ознак, чого замало для зміни реальної поведінки, яка обумовлена стабільними за інтенсивністю особистісними властивостями. Порівняльне для двох зрізів рангування середніх оцінок надає важливу допоміжну інформацію про еволюцію креативності особистості учнів і змін їх взаємодій з вчителем.

Загальна тенденція особистісних змін в усіх учнях така.

У *першому зрізі* відмічається уособлено-відсторонена позиція - креативність виявляється у найбільш сприятливих умовах (друзі, хобі, відпочинок). У *другому зрізі* серед максимумів з'являється креативність з батьками, креативне вирішення проблем у родині і предмет цих проблем: «харчування», «гроші». Інші високі значення відображують інтенсифікацію контактування, взаємовпливу і спільних дій учнів з іншими. Отже, рангування середніх 1 і 2 зрізів відобразило підвищення соціальної та індивідуальної активності учнів, креативний стиль взаємодії виявився вдалим інструментом для вирішення ними різноманітних проблем. До формувального експерименту учні творчо функціонували переважно у безпечних, сприятливих, позитивних контактах, а після - й у напружених, проблемних.

За абсолютним значенням показник «Креативності взаємодії з вчителем»

змістився з 103 на 89 позицію, що вказує на значний потенціал вчителя з подальшого вдосконалення власних творчих взаємодій з учнями. Недостатній зсув пояснюється сталими установками учнів на вищий статус вчителя, що гальмує їх креативність. До експерименту учні більше центровані на собі та найближчому оточенні, друзях. Креативний стиль вчителя ініціює додавання до самоцентрованості активне конструктивне протистояння і долання внутрішніх і зовнішніх проблем. На нашу думку, механізмом такого зсуву є активація внутрішньої енергії в мить сприйняття креативної новизни, яка змінює пасивність реагування особистості учня на тиск середовища на активну взаємодію його витокам і більш стійке протистояння факторам життя.

Проаналізуємо максимальні і мінімальні середні значення досліджуваних жіночої статі. У *першому* зрізі чітко виявляється гендерна специфіка - високі рівні «Емоційності» і «Концентрації на власних почуттях». У *другому* зрізі відбувається посилення міжособистісних взаємодій і спроби вирішувати проблеми з батьками і в родині на основі креативних технік взаємодії, наданих учителем. В осіб жіночої статі в *першому* і *другому* зрізах виявилася тенденція до креативності переважно у сприятливих умовах. Методики підготовки були відкориговані для розповсюдження творчого підходу учениць на більш широкі області їх життєдіяльності.

На рівні середніх значень у жіночої статі «Креативність взаємодії з вчителем» зміщена зі 103 на 82 позицію, що відображує збереження статусно-рольової дистанції між вчителем і ученицями.

Гендерна тенденція осіб *чоловічої* статі - високий рівень показників енергетизації, тонізації, саморегуляції, контролю настрою, витрат часу - добре виявилась у *першому* зрізі. Підвищений рівень креативності роботи вчителя спричинив істотне посилення уваги учнів до вирішення проблем, насамперед, з друзями, в родині, з харчуванням, з грошми, а також призвів до посилення свідомої самоорганізації власної життєдіяльності, більшої об'єктивності самооцінки та інших ефектів. У *другому* зрізі «креативність взаємодії з

учителем» зміщена з позиції 104 на 93 позицію, що з точки зору цілей формувального експерименту є суттєвим (але недостатнім) прогресом. Це вказує на необхідність вдосконалення психологічних технік роботи вчителів для більшого врахування ними чоловічої гендерної специфіки у міжособистісних і навчальних взаємодіях.

Таким чином, уміння в жіночій статі відображують гендерні орієнтації на емоційність, мотивацію, відносини, контакт, спільність і вплив, а в чоловічій - орієнтації на фізичний стан, повну сконцентрованість, покращення настрою, на стосунках та фізичних діях. Відмінності відображують протилежність функціонування особистості чоловіків (зосередження на внутрішньому) і жінок (зосередження на зовнішньому). Окреслене слід враховувати при використанні психотехнічних вправ: цікаве і дієве для жіночій статі може бути несуттєвим для чоловічій і навпаки. Креативність змісту і дій у вправах максимізується при зверненні до властивостей, не притаманних статі у гендерному розумінні.

Учитель має можливість використати для різних статей різні моделі активація для виконання психотехнічних вправ, які замінюють формальний, статусний спосіб тиску вчителя для виконання учнями навчальних завдань. Важливо врахувати, що чоловіків обмеження часу часто демотивує, дратує і блокує креативність, а в жінок ситуації конфліктів зміщують свідомість на з'ясування стосунків, замість вирішення поточних задач і проблем. Іншими словами, чоловіча стать виявляє гендерно зумовлений спротив *терміновим діям* у вправах, що погіршує їх якість, а жіноча - переходить в стан самозахисту особистої значущості, що також руйнує якість взаємодії. Креативність максимізується через попереднє надання учням розуміння типових гендерних стратегій, досягнення їх глибокого усвідомлення на сторонніх прикладах і договором про відмову учнів від небажаних стратегій.

Факторний аналіз [1, 2, 11, 12, 13, 14] даних формувального експерименту виконано у повному масиві та в субмасивах жіночій і чоловічій статі.

Специфіка даних самооцінювання полягає в тому, що різні прояви креативності різною мірою викривлені фактором «соціальної бажаності», а також різноманітними помилками в оцінках себе учнями через брак досвіду. Значна частина сумарної дисперсії стосується саме цих викривлень в даних, а через випадковий їх характер дисперсія накопичується в факторній таблиці у головних компонентах з великими номерами. Тенденція очікувати від факторизації значного стискання первісної інформації, у нашому випадку, помилкова - необхідний аналіз всіх головних компонент вагою більше одиниці. Виявлені як головні компоненти підструктури не є абсолютно стійкими і незмінними як базові риси - вони відображають еволюцію структурних зв'язків властивостей особистості у відповідь на зміну соціальної ситуації і навчання (зі стабільно-стереотипного на креативно-непередбачуваний стиль вчителя).

Поєднання різних аспектів креативності і властивостей особистості зумовлене тим, що вони використовуються спільно. Формувальний експеримент ініціює в особистості учнів нові поєднання властивостей саме створенням вчителем нового творчого типу міжособистісних інтеракцій, а учні, зазвичай, наслідують і апробовують в позашкільних умовах нові техніки більш творчої взаємодії. Саме останнє зумовлює поєднання індикаторів анкети у нових сполученнях. У класі у кожному мить активність виявляє лише одна людина, що обмежує креативний самовираз учнів. Тому, напружене бажання креативного самовираження реалізується за межами школи.

Аналіз факторної конфігурації другого зрізу (разом всі учні) виявив істотну зміну поєднань індикаторів і виникнення змістовно нових системоутворюючих пріоритетів в учнів унаслідок участі у формувальному експерименті. У *першому* зрізі учні орієнтувалися на семантику термінів анкети, абстрактний і поверхневий зміст індикаторів анкети креативності, зміст індикаторів не був таким особисто значущим, як після формувального експерименту. У *другому* зрізі системоутворюючою стала практична складова, прагматичність, особиста дія і вміння учнів з креативного функціонування та

взаємодій. Це призвело до поєднання індикаторів у нові сполучення з чітким і ясним змістом латентної причини цього. Отже, факторний аналіз даних учнів обох статей разом виявив радикальну перебудову сполучень індикаторів анкети відповідно до спільного використання властивостей, індивідуального досвіду, успішності креативного поведіння і внутрішнього особистісного функціонування.

Порівняймо зміст головних компонент 1 і 2 зрізів в масиві даних осіб жіночої статі. Зміни у першому факторі відображають життєво значущий ефект - старшокласниці в ході формувального експерименту додали до загальної жіночої стратегії, спрямованої на взаємодії, спільність дій, ще й велику кількість різноманітних конкретних технік виступу, впливу, організації власної і спільної діяльності. Першу компоненту можна розглядати як прагматично орієнтовану модифікацію гендерної стратегії функціонування осіб жіночої статі. Прагматизація в емоційній сфері виявилась і в посиленні свідомого варіювання власних емоційних станів конкретними психорегуляційними інструментами.

Гендерна стратегія емоційного збудження жінок при зіткненні з проблемами у другому зрізі виявлена за вагою головної компоненти на 15-му місці - це прогрес у самооволодіння. Третя за вагою позиція загальної креативності є ознакою суттєвої зміни ціннісної ієрархії. П'ята компонента відображує апробацію технік впливу ззовні і спроби впливати на вчителя. Досліджувані стали входити у більш ефективний стан перед початком вирішення проблем, що збільшило шанс їх вирішення. Наслідкування креативних технік вчителя інтенсифікувало в старшокласниць спілкування через комп'ютер (дев'ята компонента), де зі збільшеною внутрішньою концентрацією (четверта компонента) активно апробуються нові техніки взаємодії, а сам психологічний матеріал саморозвитку і креативного спілкування стає приводом для більш інтенсивного мережевого обміну думками. Отже, формувальний експеримент у старшокласниць модифікував і

змінив пріоритети окремих гендерних стратегій, підсилив загальну усвідомленість і організованість власної життєдіяльності.

Вплив формувального експерименту на учнів *чоловічої* статі виявився у посиленні їх здатності концентруватись, тонізуватись, протистояти і вирішувати різноманітні проблеми, стимулював вербальну гнучкість і креативне генерування змістів висловів. Друга позиція вектору «загальна креативність» учнями спрямована на осіб жіночої статі, що є компенсатором попередніх невдач контактування у класі. Чоловіча креативна гумористичність стала засобом перехоплення ініціативи у спілкуванні з протилежною статтю. Третій фактор відобразив посилення чоловічого руху до свободи через оволодіння часом і факторами свого життя на основі саморегуляції, посиленних вольових зусиль, більшого контролю бажань. Четверта позиція «концентрація уваги на вчителі» - значущий педагогічний ефект, порівняно з початковим (у першому зрізі) розпорошенням уваги чоловічої статі. Один з основних ефектів формувального експерименту - широке застосування учнями технік впливу за межами школи у проблемних моментах життя, у конфліктах, з батьками, у впливах на старших за себе. Отже, у досліджуваних чоловічої статі присутні модифікації частини гендерних стратегій у формі введення креативного поведіння у типові моделі поведінки, мислення і взаємодій.

Підсумовуючи аналіз факторних структур до і після формувального експерименту, слід наголосити на наступну тенденцію: до формуючого впливу учні обох статей демонструють інформованість без особистісної значущості креативності, впливовості, приймів і методів контактування; після інтервалу експерименту вони виявляють особистісну посилену зв'язаність і значущість інструментів взаємодії у нових сполученнях, апробацію креативних методів контактування вчителя за межами школи, більшу ефективність, усвідомленість власної життєдіяльності, посилену цілеспрямованість, що разом вказує на успішність формувального експерименту і можливість модифікації структури і системи конструктів учнів на основі зміни їх технік спілкування у креативному

напряму, у першу чергу, через наслідування креативної поведінки вчителя.

Аналіз даних *контрольної* групи за 111 показниками виявив ефект *незначної еволюції* взаємодій і креативності в учнів в інтервалі чотирьох місяців, протягом яких проходив експеримент у експериментальній групі. На нашу думку, перший зріз посилив зацікавленість старшокласників у проблематиці взаємодії і креативності (інтерес до взаємодії типовий для даного віку). У старшокласників *контрольної* групи відбувається поступовий еволюційний розвиток вмінь взаємодій, який був стимульований концентрацією їх уваги на матеріалі першого зрізу (анкета побудована як спосіб мотивування креативного саморозвитку). Також слід відмітити, що в ході некерованої еволюції способів контактування в учнів *контрольної* групи переважно змінюються оцінки індикаторів, які не пов'язані з конкретними техніками взаємодії і впливу, чим вирізняється *експериментальна* група.

Експеримент визначив нові аспекти вдосконалення методик роботи вчителя з учнями. Головне - необхідність збільшення кількості психотехнічних вправ з розвитку конкретних психологічних вмінь взаємодій. Формувальний вплив спричинив дещо більший ефект на осіб жіночої статі, зміни в особистості яких є більш інтегративними і конструктивними порівняно з досліджуваними чоловічої статі. Отримані у формувальному експерименті дані підтвердили можливість достатньо істотного цілеспрямованого впливу на особистість учнів введенням у педагогічний процес запропонованих алгоритмів, методів і прийомів креативної взаємодії вчителя з учнями.

Таким чином, формувальний експеримент з психологічної підготовки учнів до творчої взаємодії з вчителем підтвердив значущість змісту програми та ефективність запропонованих психолого-педагогічних заходів, психологічних й інших методів тренінгу з вдосконалення внутрішнього індивідуального творчого процесу в учнів та синхронізації його з груповим творчим процесом, можливість істотного вдосконалення внутрішньої позиції учнів щодо вчителя при креативному стані, формування конструктивних установок на створення

творчого продукту, створення внутрішніх «фільтрів» оцінки якості рішень і форм його продукування, а також оволодіння учнем повною психологічною структурою діяльності репродуктивних і творчих типів, як ключового чинника досягнення кожним учнем якісного творчого продукту.

Підсумовуючи аналіз кількісних результатів формувального експерименту було зроблено наступні розширені **висновки** відносно вирішення проблеми розвитку особистісної креативності, ситуативного ініціювання креативного стану учнів і забезпечення педагогічно прийняттого рівня креативності взаємодії старшокласників з вчителем.

1. *Високий рівень готовності учнів до творчої взаємодії з учителем* - це особливий особистісний активний, піднесений емоційно-чуттєвий стан внутрішньої спрямованості учнів на толерантні взаємодії і практичну дію у творчому стилі, повна уважність до проблемної ситуації чи творчої задачі, готовність зануритись в умови задачі з інтенсивним наміром досягти творчого рішення, надлишок психічної енергії, посилена чутливість раціонального рівня свідомості до потоків почуттів і думок, вільне переключення фокусу уваги між внутрішніми і зовнішніми об'єктами, володіння алгоритмами перегляду і комбінування умов творчої проблеми та її внутрішнього і зовнішнього обговорення, активованість внутрішнього «фільтру» якості варіантів рішень і їх форм презентації, готовність гнучко змінити поведінку і мислення за необхідністю творчого процесу, ігнорування міжособистісних непорозумінь заради рішення, намір завершити та вміння вербалізувати і матеріалізувати рішення творчої задачі.

2. *Креативний стан учнів* - це змінений станом свідомості, специфікою якого є коливання балансу раціональної та ірраціональної активності психічного й особистості, що супроводжуються орієнтованими на творчу задачу сильними почуттями, з нестримним бажанням знайти рішення, переживанням моментів піднесеного осяяння від підсвідомо генерованих варіантів, відчуттям рішення і шляху до нього, збуджуючим переживанням

власного «розташування на межі рішення», яке може знайтись у кожному наступному мить і викличе пік радості і задоволення. Креативний стан учнів радикально відрізняється від повсякденного раціонального, логічного, сприймаючого і репродуктивного стану учнів, типового для більшості часу навчальної роботи інформаційного і фронтального типу без міжособистісних взаємодій.

3. Креативний стан періодично випадково виникає в особистості учнів у зв'язку з поточним навчальним матеріалом, міжособистісною ситуацією чи власними думками і зостається непомітним для вчителя, а внутрішньо генерований творчий продукт малюється, висловлюється сусіду або забувається. Психологічний *механізм спонтанного виникнення творчого стану* полягає у накопиченні в ній ділянок мозку, що занадто довго функціонують в учнів при сприйнятті фактографічної інформації і вирішенні задач раціонально-логічного типів, а миттєва тимчасова зміна стану свідомості у першу чергу полягає у активуванні образної сфери, що в дійсності є фазою відпочинку втомлених мозкових структур, а ззовні сприймаються вчителем як «бездумне літання в хмарах» й викликає акт впливу для повернення учня у раціональний виконавський стан.

4. Креативний стан є *фазою* кожного інтелектуального процесу рішення задач довільного типу, в яких зміна стану свідомості учня виникає як *тимчасове відволікання уваги* на сторонні об'єкти після дуже інтенсивної стомлюючої концентрації учня на спробах рішення задачі. Відповідно до загального механізму творчої діяльності в момент відволікання *припиняється активність раціонального рівня* і відбувається розгалужений *підсвідомий пошук рішення*, що супроводжується інтенсивним відчуттям стану на межі рішення, наростанням емоційного збудження, виникненням часткових осяянь, поглибленням розуміння умов задачі, образним комбінуванням елементів задачі та ін. Креативні стани виникають в учнів *асинхронно* відповідно до темпу їх мислення, психофункціонального стану, гендерних особливостей та інших

чинників. В умовах фронтальності навчання у момент публічного вислову рішення кимось з учнів суб'єктивні *процеси пошуку рішення в усіх інших учнів припиняються*, що є ключовим недоліком освітнього процесу з точки зору розвитку вміння творчо функціонувати і діяти - учні не завершують власний внутрішній креативний процес самостійним досягненням рішення і матеріалізацією творчого продукту.

5. Формування нових моделей креативної взаємодії учнів з вчителем істотно прискорюється в ході *психологічної підготовки учнів* з розвитку вміння самостійного входження у творчий стан, підтримки активності і коливань між раціональним і ірраціональним поглядом на світ, радикальним розширенням в учнів та підвищенням дієвості «фільтрів» внутрішнього відсіву неякісних творчих рішень і форм їх вербалізації, формуванням вміння повної *реалізації психологічної структури репродуктивної і творчої діяльності*, що передбачає здатність учня обрати ціль, заглибитись у творчу проблему, здійснити пошуки та знайти засоби рішення, підтримувати концентрацію і спрямованість на рішення, реалізувати активне комбінування елементів задачі, забезпечити активацію інтуїтивних процесів підсвідомого, підтримувати чутливу уважність свідомості до образних і чуттєвих імпульсів і продуктів підсвідомого, досягти кінцевого осяяння-рішення, а також наполегливо продовжувати вже інтелектуальні дії з матеріалізації творчого продукту з метою його презентації у вищих за якістю формах.

6. Ключова *проблема продуктивної реалізації творчого стану в учнів*, в умовах фронтальної взаємодії з вчителем через асинхронність фаз творчого процесу в різних учнів - це неможливість для учня своєчасно отримати від вчителя мотивуючу, емоційну, символічну, критеріальну, щодо якості і напряду пошуку рішень, чи іншу *підтримку*. Частковими рішенням цієї проблеми є передача функції підтримки у мікрогрупи учнів з вільним спілкуванням, запис і малювання проміжних рішень учнем для повторного повернення до них пізніше, а також періодичне введення вчителем часткових підказок, символів і

аналогів творчого рішення.

7. Ключовим *фоновим фактором* креативного стану учнів є високий рівень психічної енергії і функціонального стану, емоційне напруження і спрямованість на рішення, необхідні для додання труднощів креативного пошуку рішення. Це першочерговий і вдалий саме для фронтального типу взаємодій вчителя з учнями об'єкт керування, що реалізується попередньою фізичною і психічною активацією, інтригуючим введенням учнів у творчу проблему, а також значною кількістю підтримуючих інтерес психологічних і педагогічних прийомів впливу з захоплюючим, гумористичним змістом, символічними підказками тощо, але впливи мають бути дуже короткими в часі і змінюватись інтервалами *повного мовчання вчителя в стані очікування*, що значно посилює емоційне напруження, інтенсифікує інтуїтивні процеси, зовнішню вербалізацію учнями варіантів рішень та суджень з їх обговорення, поки вчитель не втручається.

8. Задачі вчителя і учнів у креативній взаємодії принципово відмінні, що є принциповою умовою ефективності їх творчої взаємодії. *Задача вчителя* - ініціювання творчого процесу, його організаційна підтримка, мотивування, емоційна стимуляція і багатостороннє сприяння самостійному доданню учнями відхилень у ході руху у напрямку творчого рішення. *Задача учнів* - самостійне входження у творчий стан і свідомо підтримка власного тривалого перебування у ньому, досягнення інтуїтивного рішення і його матеріалізація у необхідних і можливих формах. *Спільна задача* - тонкий, позитивний, толерантний, конструктивний психологічний контакт, рівень якого *істотно коливається* внаслідок стильової психологічної міжособистісної недосвідченості у способах взаємодій учнів та організаційних, статусних, методичних й інших помилок стилю взаємодії вчителя.

9. Поєднання спеціальної психологічної підготовки вчителя до творчої взаємодії з учнями та психолого-педагогічних заходів з виклику в учнів креативних станів і конструктивного функціонування у контактах з вчителем

забезпечили можливість знайти *тонкий взаємно прийнятний баланс взаємовпливів* і, на такій основі, вдосконалити процес розвитку учнів у різних аспектах особистісної креативності, технік взаємодії, вирішення проблем життєдіяльності та підготовки учнів до викликів майбутнього життя.

Список використаних джерел

1. Битинас В.П. Многомерный анализ в педагогике и педагогической психологии. – Вильнюс, 1971. – 347 с.
2. Браверман Э.М., Мучник М.Б. Структурные методы обработки эмпирических данных. М., 1983. – 464 с.
3. Воронюк И.В., Смутьсон М.Л. Совершенствование техники и приёмов креативности взаимодействия учителей с учениками // Проблемы теории и практики современной психологии: XII ежегод. Всерос. (с междунар. участием) науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, посвящ. 20-летию фак. психологии ИГУ : тез. докл. /ФГБОУ ВПО «ИГУ» ; [редкол.: И.А. Конопак [и др.]]. – Иркутск : Изд-во ИГУ, 2013. – С. 421-425.
4. Воронюк И.В. Оптико-кинетические невербальные сигналы как компонент педагогического воздействия на учащихся // Научное творчество XXI века: Сб. статей. Т.1. /Научн. ред. Я.А. Максимов. – Красноярск: Изд. Научно-инновационный центр, 2012. – С. 44-52.
5. Воронюк І.В. Креативність педагогічних взаємодій і структурна інерційність індивідуальної конфігурації методів і технік педагогічного впливу // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ, 2011. – Том 11. – Вип. 5. – С. 105-117.
6. Воронюк І.В. Психологічні особливості організації творчої взаємодії педагогів з учнями // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Готовність педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти» //Нова педагогічна думка.

Науково-методичний журнал. - № 2 (70), 2012. – С. 75-77.

7. Воронюк І.В. Психологічна система інтегральних інтонаційних сигналів у структурі педагогічного впливу як складова проблеми креативності взаємодії

вчителя з учнями // Практична психологія та соціальна робота. - № 6 (159). – Червень, 2012. – С. 27-34.

8. Воронюк І.В. Психологічні аспекти креативного вибору вчителем об'єктів особистісного впливу у взаємодії з учнями // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць / Ред. кол.: Євтух В.Б. (відп. ред.). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 12. – С. 175-195.

9. Воронюк І.В. Психологічні особливості системи інтегральних невербальних сигналів у структурі педагогічного впливу як аспект проблеми посилення креативності взаємодії вчителя з учнями // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – Додаток 1 до № 1, Том III. – 2012. – Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». - С. 135-144.

10. Воронюк І.В. Психологічні аспекти і потенціал дистанційної моделі розвитку технік творчої взаємодії вчителів з учнями // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2013. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 24. – С. 100-113.

11. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М., 1985. – 315 с.

12. Окунь Я. Факторный анализ: Пер. с польск. Г.З.Давидовича. Науч. ред. и авт. предисл. В.М.Жуковская. – М.: Статистика, 1974. – 200 с.

13. Харман Г. Современный факторный анализ. – М., 1972. – 485 с.

14. Шмельов А.Г. Введение в экспериментальную психосемантику. – М., 1983. – 157 с.

1. Bitinas V.P. Mnogomernyj analiz v pedagogike i pedagogicheskoy psihologii. – Vil'njus, 1971. – 347 s.
2. Braverman Je.M., Muchnik M.B. Strukturnye metody obrabotki jempiricheskikh dannyh. M., 1983. – 464 s.
3. Voronjuk I.V., Smul'son M.L. Sovershenstvovanie tehniki i priyomov kreativnosti vzaimodejstvija uchitelej s uchnikami // Problemy teorii i praktiki sovremennoj psihologii: HII ezhegod. Vseros. (s mezhdunar. uchastiem) nauch.-prakt. konf. studentov, aspirantov i molodyh uchenyh, posvjashh. 20-letiju fak. psihologii IGU : tez. dokl. /FGBOU VPO «IGU» ; [redkol.: I.A. Konopak [i dr.]]. – Irkutsk : Izd-vo IGU, 2013. – S. 421-425.
4. Voronjuk I.V. Optiko-kineticheskie neverbal'nye signaly kak komponent pedagogicheskogo vozdejstvija na uchashhihsja // Nauchnoe tvorchestvo XXI veka: Sb. statej. T.1. /Nauchn. red. Ja.A. Maksimov. – Krasnojarsk: Izd. Nauchno-innovacionnyj centr, 2012. – S. 44-52.
5. Voronjuk I.V. Kreatyvnist' pedagogichnyh vzajemodij i strukturna inercijnist' indyvidual'noi' konfiguracii' metodiv i tehnik pedagogichnogo vplyvu // Aktual'ni problemy psihologii': Psihologija osobystosti. Psihologichna dopomoga osobystosti / za red. S.D. Maksymenka, M.V. Papuchi. – Kyi'v, 2011. – Tom 11. – Vyp. 5. – S. 105-117.
6. Voronjuk I.V. Psihologichni osoblyvosti organizacii' tvorchoi' vzajemodii' pedagogiv z uchnjamy // Materialy Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' konferencii' «Gotovnist' pedagogiv do innovacijnoi' dijal'nosti v umovah bezperervnoi' pisljadypломnoi' pedagogichnoi' osvity» //Nova pedagogichna dumka. Naukovo-metodychnyj zhurnal. - № 2 (70), 2012. – S. 75-77.
7. Voronjuk I.V. Psihologichna systema integral'nyh intonacijnyh sygnaliv u strukturi pedagogichnogo vplyvu jak skladova problemy kreatyvnosti vzajemodii' vchytelja z uchnjamy // Praktychna psihologija ta social'na robota. - № 6 (159). – Cherven', 2012. – S. 27-34.
8. Voronjuk I.V. Psihologichni aspekty kreatyvnoho vyboru vchytelem

ob'ektiv osobystisnogo vplyvu u vzajemodii' z uchnjamy // Mizhnarodnyj naukovyj forum: sociologija, psihologija, pedagogika, menedzhment: zbirnyk naukovyh prac' / Red. kol.: Jevtuh V.B. (vidp. red.). – Kyi'v: Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2013. – Vyp. 12. – S. 175-195.

9. Voronjuk I.V. Psihologichni osoblyvosti systemy integral'nyh neverbal'nyh sygnaliv u strukturi pedagogichnogo vplyvu jak aspekt problemy posylennja kreatyvnosti vzajemodii' vchytelja z uchnjamy // Psihologichni nauky: problemy i zdobutky. – Dodatok 1 do № 1, Tom III. – 2012. – Tematychnyj vypusk «Mizhnarodni Chelpanivs'ki psihologo-pedagogichni chytannja». - S. 135-144.

10. Voronjuk I.V. Psihologichni aspekty i potencial dystancijnoi' modeli rozvytku tehnik tvorchoi' vzajemodii' vchyteliv z uchnjamy // Aktual'ni problemy psihologii': Zbirnyk naukovyh prac' Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka. – K.: DP «Informacijno-analitychne agenstvo», 2013. – Tom. H. – Psihologija navchannja. Genetychna psihologija. Medychna psihologija. – Vyp. 24. – S. 100-113.

11. Mel'nikov V.M., Jampol'skij L.T. Vvedenie v jeksperimental'nuju psihologiju lichnosti. – M., 1985. – 315 s.

12. Okun' Ja. Faktornyj analiz: Per. s pol'sk. G.Z.Davidovicha. Nauch. red. i avt. predisl. V.M.Zhukovskaja. – M.: Statistika, 1974. – 200 s.

13. Harman G. Sovremennyj faktornyj analiz. – M., 1972. – 485 s.

14. Shmel'ov A.G. Vvedenie v jeksperimental'nuju psihosemantiku. – M., 1983. – 157 s.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2014 Voroniuk Iryna Vyacheslavivna Воронюк Ірина В'ячеславівна

Отримано: 30.05.2014

Відрецензовано: 13.06.2014

Опубліковано: 24.07.2014